

Viidalepp

R. VIIDALEPP

„TARGA REHEALUNE“

KUI MUHU PULMANALI JA RAHVATANTS

EESTI RAHVALUULE ARHIIVI VÄLJAANNE

TALLINN, 1938

R. VIIDALEPP

„TARGA REHEALUNE“

KUI MUHU PULMANALI JA RAHVATANTS

(Äratrükk „Eesti Noorusest“ nr. 3, 1938)

EESTI RAHVALUULE ARHIIVI VÄLJAANNE

TALLINN, 1938

„Targa rehealune“

kui Muhu pulmanali ja rahvatants

I.

„Targa rehealuse“ kui Muhu rahvatantsu on esimesena üles kirjutanud U. Toomi ja avaldanud selle „Eesti Nooruses“ 1933, lk. 179 (sama teiskordselt „E. Noorus“ 1937, lk. 255—256). Selle järgi on „T. reheal.“ ringtants ainult naistele. Tantsijad moodustavad ühendatud kätega suletud ringi. Liigutakse vahetussammudega. Pöördatakse nägudega ringi keskme poole ja tehakse kummardus. Siis võetakse ring teistpidi kokku ja tehakse kummardus väljapoole. Iseloomustavad on just need kummardused. — U. Toomi kommentaaride järgi see tants pidavat kujutama targa (teadja, nõia) ohvritalitust. Niisuguses redaktsioonis on ÜENU rahvatantsijad esitanud seda kodu- ja välismaal (Saksas, Rootsis). Kuuldavasti hea eduga.

Nende ridade kirjutajas äratas juba esimesel lugemisel tähelepanu ja ühtlasi kahtlust U. Toomi seletus, et „T. reheal.“ kujutavat ohvritalitust. Sest meil kahjuks puuduvad rahuldavad kirjeldused eestlaste ohvritantsudest vanemastki ajast. Ja oleks arusaadamatut, kuidas see Muhus siis nii tähelepanematult on võinud püsida meie päevini.

1937. a. suvel oli allakirjutanul võimalus ühe kuu kestel töötada Muhu saarel ja koguda mitmesugust rahvaluule alale kuuluvat materjali. Seal kogunes mul algul päris juhuslikult üksikuid huviäratavaid kirjeldusi „Targa rehealusest“. Et need olid üksteisest väga erinevad ning suuresti lahkuminevad ka U. Toomi kirjeldusest, hakkasin selle kohta andmeid koguma süstemaatselt. Peaaegu iga vanem muhulane teadis midagi seletada. Muidugi on need teated kõik veel esialgsed ja puudulikud. Nendele pidi järgnema üksikasjalisemate tantsukirjelduste kogumine, mis aga mõningate takistuste tõttu lükkus edaspidiseks.

Praegu on mul kasutada ligemale kolmkümmend kirjeldust või teadet, mille põhjal on siiski võimalik vähemalt esialgselt selgitada, mis see „T. reheal.“ õieti on. Mida rohkem kirjeldusi kogunes, seda kindlamaks sai veendumus, et sellenimelisel mängul või tantsul pole kõige vähematki ühendust targa gaga kui maagiliste võimetega isikuga ega tema ohvritoimingutega. Kuid selle asemel selgus mõndagi muud huvitavat.

Käesolev kirjutis pole siis lõplik uurimus, vaid ainult esialgne kokkuvõte senisest materjalist. Detailsemaks uurimuseks on ainek veel vähe. Seda tuleks alles koguda. Seepärast ei süveneta järgnevas väikestesse üksikasjadesse, vaid püütakse selgitada „Targa rehealuse“ eri redaktsioone ja esinemiskujusid enam üldistes joontes. Esmalt esitatakse kõik materjal kokkuvõtlikul kujul tüpoloogilises järjestuses, siis käsitletakse selle omavahelist ühtekuuluvust ning oletatavaid arenguvõimalusi ja lõpuks võetakse kokku tulemused.

II.

Järgnevas esitatud kirjeldused on ruumi säästmiseks osalt lühendatud või ainult kokkuvõttena avaldatud. Sõnasõnaliselt edasiantud seletused on jutumärkides. Teated on järjestatud külade kaupa põhjast lõuna poole. Et peaaegu kõik siiakuuluv materjal leidub Eesti Rahvaluule Arhiivis samas köites (ERA II 130), siis on allikavidetest märgitud ainult selle köite leheküljed. Mõned teated leiduvad veel minu isiklikes paberites.

A. „Targa rehealune“ kui rehepeksmist jäljendav pulmanali.

1) „Targa rehealune.“ Kubu õlgi pandi keskpaika. Kümmekeond meest ümberringi põlvili maas, igaühel kepp või vits käes, ja löid õlgedele pihta. Ja see oli mees, kes teisele käte pihta sai lüüa.

Nähtud Nõmmküla Antsul 20 a. eest.
Lk. 401/2 (2) < Raugi k. — Mihkel Lember,
87 a. v.

2) „Targa rehealust“ nägin viimati poisikese põlves. (Lehtmetsa külas nähtud.) Lalli külast Mihail Kippar õpetas. See olli üks seoke vigur: kõik mehed pulmas tegid üks suur rink ja põhud toodi maha, ja meestel kepid käes ja löid kõps-kõps põhkude peale. Teised püüdsid tüdrukuid kinni ja viisid keskele. Seal anti neile pisut naha peale. Seal olli siis seda lõbu ja kilkamist!

Et Targa pool olli kord sedasi tehtud, tüdrukud rehe ajal kinni püütud ja niiviisi peksta antud. Ja siis tehti pulma ajal järel seda.

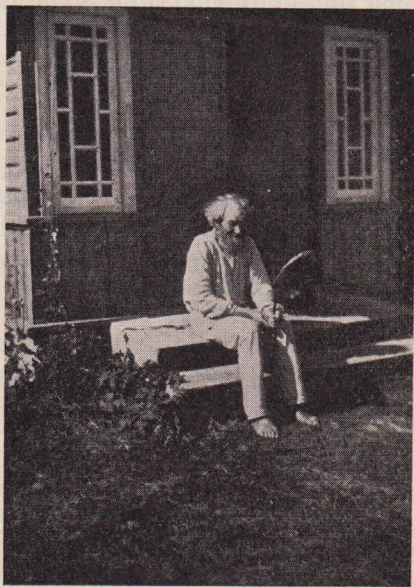
Pillimees istus keskaik ja õllekannud käisid ringi. Vanad mehed — 20—30 meest — peksid, suured poisid töid tüdrukuid. Otsiti naasama-pikukesed puukepid, et põhk vähe kopsis. Istusid põlili põhkude peal. Reheall tehti. Tüdrukud patsti ette, et „töö peab käima“! Tüdrukud põgenesid ära. Vahel toodi teisest-kolmandast perest, kui taheti. Kui pulmaseltskond läbi, siis mäng lõppend ka.

Lk. 397/8 (2) < Lõetsa k. — Vassili Tustit, 63 a. v.

3) „Targa rehealune. Lalli Ants olli Kesses (= Kessulaiul) tein, kui Tahena Mihkli pulmad ollid. — Muist patserdasid moas, teised läksid padinal üle. Neil ollid pulgad käes ja peksid neid sassi, mis moas ollid. Nagu sõjaväed läksid üksteise vastu.“

Lk. 410 (22) < Lalli k. — Riinu Tamm, 74 a. v.

4) Jutustaja olevat Targa rehealust näinud esmakordselt 13-aastasena Kessulaiu külas,

Mihail Kõvamees, kes „Targa rehealust“ mitu korda esitanud pulmanaljana. Pildist. 15. juulil 1937.

Autori foto

kus seda kord pulma ajal demonstreerinud Ants Lember, Tooma t. peremees Lalli külast. Hiljem olevat jutustaja ka ise mitu korda juhtinud seda pulmanalja.

Mängu käik: a) Vartamine. Olgedest tehtud rehealuse põrandale „laed“ maha. Kuus meest või rohkemgi olnud selle ümber, harilikult rehepeksu vardad või kepid käes. Mehed seisnud harkijalu ja peksnud neid õlgi. Kõik lõõnud korraga ja iga löögi puhul astunud väike samm edasi (pahemale). Vardatud kord või kaks üle.

b) Puistamine. „Kui laed lõõdud, siis visati vardad ära, akati puistama. Siis puistasid laed läbi, saputasid, kogusid endile kuppe (= sülle).“

c) Puhkamine. „Kui puistatud, lasksid perseli või istusid, mõni ka seliti, õlekahl süles, puhkasid natuke.“

d) Rabamine. „Siis üks ütles: „Siin oo viljaivasid sees veel, need tarvis koa veel ää rabada.“ Siis akkasid vaatama, et „on jah“, ja tõusid korraga üles, akkasid üksteise vastu rabama, ajasid üksteist taga, pildusid õled puhtaks pulmaliste kaela laiali. Eks siis old palju kisa ja karjumist!

Üks küla või pere oo Kirguvaldas „Targa“, siis kutsutse „Targa rehealune“. (Kuid jutustaja ei tea siiski lähemalt seletada, miks just nii nimetatakse).

Mõnikord olevat „T. rehealust“ tehtud torupilli saatel.

Lk. 334/5 (20), 364 (93), 370 (106) < Lalli k. — Mihail Kõvamees, 80 a. v.

5) „Targa rehealune. Enne olid vardad, vartadega pekseti rehte.

Mehed mängisid pulmas „Targa rehealust“. Seliti maas ja kummuli olid, peksid üksteist kätega. — Sasidest tehtud pundid, nendega pekseti.“

(Jutustaja olevat seda õige ammu näinud. Ei mäleta lähemalt.)

Lk. 147 (16) < Võlla as. — Rosiina Meisterson, 71 a. v.

6) „Targa rehealune. See'p ole tants mette. Õlevihk toodi pulma ajal sisse, rehetuppa. Vanad mehed asusid ringi ümber vihu, jalakandade (?) peal seisvad ja liukvad edasi kua ja pekavad seda õlevihku. Mõni vanamees põlide peal. Pulgad olid käes, nii nagu vanasti reht vardati.

(Küsin: Miks just „Targa rehealune“?). Ei tea. Kirguvaldas olid Targa pered...“

(Et tüdrukutele oleks peksta antud, polevat näinud.)

Lk. 456 (3) < Lahe k. — Madis Saarik, 71 a. v.

B. „Targa rehealune“ kui meeste pulmatants, mida iseloomustavad trampimissammud.

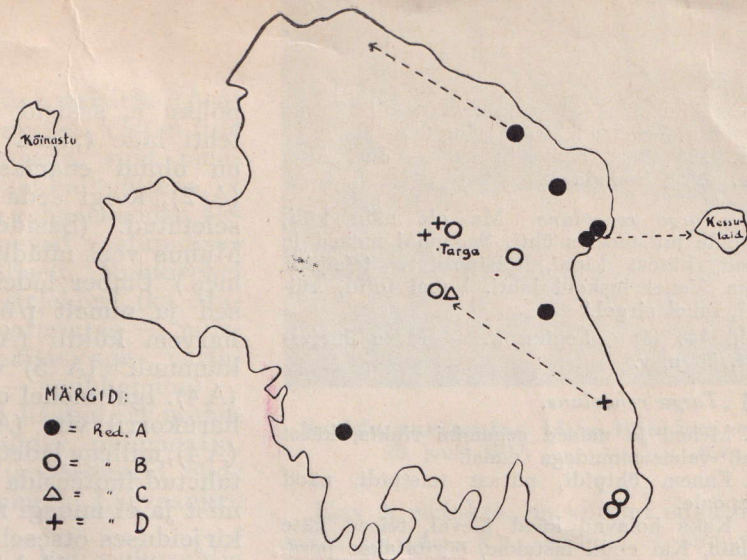
1) „Targa rehealune. Mehed ikka olid enam, siis kui seda tehti. Pulmade peal ikka kõige rohkem, siis olid joonud mehed. Ka niisama, käte alt aeti läbi ja tehti.“

Lk. 316 (8) < Pärase k. — Riina Kask, 78 a. v.

„Targa rehealuse“ teisendite paiknemine

MÄRGID:

- = Red. A
- = „ B
- △ = „ C
- + = „ D

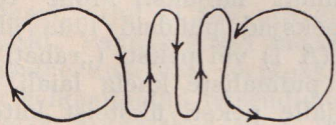

2) „Targa rehealune“ ehk „Peasuke aiarioika otsas“.¹

Meeste tants. Naisi polnud. Mehed kõvasti jalgega pörutasid — kus oli õhuke paepõrand, tallati vahel paed puruks. Siis olid saabastel paksud tallad ja kõrged konsad.

Nagu obused pahma peal, üksteise käest kinni.

Pulma ajal läksid välja õue peale ja tulid tagasi. Kui ring lahti löödi, siis üks läks ees ja teised järgi ja tegid jonksusi sisse.

Kui jonksusi tehti või reas läksid, siis ei trampind, aga kui said endid ringi võtn, siis oli trampimine lahti. Kui trampimine oli, siis olid küirakil. Põrandale õlgi ei toodud.

Pillilugu oli küll — „Päasuke aiarioikas“: Tada-tale-ridi...

50–60 aasta eest olnud see tants täies hoos. 40 aasta eest olevat veel tantsitud. Alt läbipugemist olevat ka olnud; „see käis tükati nii, et ühed hoidsid käed üleval.“

(Arvab, et) „see oo vana teopoiste tants, — kui Targal reht tehti. — Targa oli kirikumõisa kuuendik, oli üks talu (100 aasta eest oli veel ühes), nüüd ära lõhutud kolmeks.“

Lk. 441/3 (2) < Lepiku k. — Andrus Müüripeal, 60 a. v.

3) „Targa rehealune. Mehed tegid, pulmas enamesti ja kui joobnud olid. Mehed rinkis, kätest kinni, näod vahel sissepoole, vahel väljapoole (— üks käsi lasti lahti ja pööritati ring teisipidi ringlema). Tantsiti küürakil, hüpates. Raske tants. Põrutati jalgadega. Torupill mängis: tuuli-luuli, tuulitat, tuulitat... Kui seda tantsiti ja torupill mängis, siis oli tuba müra täis, et kole.

¹ Nii olnud pilliloo nimi, mille järgi seda tantsitud.

Targa küla mehed olid selle välja mõelnud.“ (Keert olevat noores eas näinud.)

Lk. 296 (1) < Soonda k. — Andres Keert, 48 a. v.

4) „Targa rehealune. Muistne tants. Va mehed tegid seda pulmas, joosid risti magudega vasta ja jälle laiali. Neli tükki olid koos, oidsid kätest kinni. Ennem löid kaks kokku, siis teised kaks. Rampisid jalgu ja läksid üppasid nagu varesed vastamisi. Kui ära väsisid, lasksid lahti. Ainult neli tükki korraga. Vanad ja noored mehed. Purjus peaga tegid. Kes targa peaga muidu tantsib. — Pill üidis ikka.

Minu oma pulma aegas tantsiti seda (68 a. tagasi).

Lk. 170/1 (9) < Või küla — Maria Pere, 88 a. v.

5) „Targa rehealust — ma seda tea küll, aga map oska seda mette. See oli meeste tants. Seda tehti nii vähe ja purjus peaga. Nüüd see uuesti üles võetud.“

(Alles mõne aasta eest siin talgul üks vana mees hakand Targa rehealust tegema. Teised saand pahaseks, pole teinekord vanameest enam kutsund.)

Lk. 187 (4) < Või küla — Välja Mare, 63 a. v.

C. „Targa rehealune“ kui naiste ringtants, millele on iseloomustavad kõigi tantsijate ühised kummardused sissepoole ja väljapoole.

Kirjeldus ilmunud „E. Nooruses“ 1933, lk. 179 ja „E. Nooruses“ 1937, lk. 255/6.

D. „Targa rehealune“ kui tavaline ringtants.

1) „Targa rehealune oli üks tants. Torupilliga mängiti lugu. Mehed ja naised olid segi, suuremast jaost naised ükski. See oli pulmade tants. Suur ümmargune ring oli,

15—20 inimest.“ (Jutustaja arvates oli „Targa rehealune“ seesama mis „ringitants“.)

Lk. 194 (8) < Kuivastu as. — Juri Äke, 67 a. v. < Soonda k.

2) „Targa rehealune. Ma ole näin küll, aga põle mu meeles ühti. Segamini mehed ja naised, kätest kinni, teispidi ja teispidi rinkis. Vahel laskisid lahti. Vahel (olid) küirakil, vahel sirgel.“

Lk. 440 (5) < Lepiku k. — Mare Jürjestaust, 85 a. v.

3) „Targa rehealune.

1. Mehed ja naised segamini rinkis, käest kinni, valsisammudega edasi.

2. Ennem ühtpidi, pärast teistpidi, näod sissepoole.

3. Kaks hoiavad käed üleval, teised käte alt läbi. Kui rinki lastakse, õõritatakse persseid. Siis kui ma noor olli, siis see see tants oligid, muud es olegi.

Sedasama kõverikku (vanamees ütleb vahele: see see päris nimi ongid!) tansiti pulmade peal, talgutes ja igalpool. Jõulu aeges ka tansiti.“

Lk. 450/1 (1) < Lepiku k. — Leena Tamm, 64 a. v. — Jutustaja olevat „Targa rehealust“ eeltoodud kujul siin teistelegi õpetanud ja ise talgutel demonstreerinud.

III.

Kõigi eelesitatud tekstide ühendajaks on vähemalt nende ühine nimetus — kõiki kutsutakse „Targa rehealuseks“. Kuid sisuliselt näeme suuri erinevusi, nii et nende kokkukuuluvus näib esimesel pilgul küsitav. Et mõnest mängust või naljast oleks arenenud tants, selliseid juhtumeid pole meil seni veel kindlaks tehtud. Kuid võimatu see pole. Ja kui õnnestuks niisugust arengut usutavalt tõestada, oleks meil teada vähemalt üks täiesti algupärane eesti rahvatants.

Analüüsimise üksikuid redaktsioone lähemalt.

Redaktsioon A näol on meil tegemist pulmanaljaga (mänguga), mille osalisteks olid mehed. Osaliste arv pole piiratud. Kord nimetatakse osalistena kümmekond (A 1), teisel jälle 20—30 meest (A 2)². Vahel rõhutatakse, et osavõtjad olnud vanad mehed (A 2 ja 6). Mängu puhuks toodi põrandale kas õlgi (A 1, 4, 6) või

põhku e. sasisid (A 2, 3, 5?). Neist tehti lade („laed“), mis kuju poolest on olnud enamasti vist ümmargune (A 2), kuigi seda alati pole lähemalt seletatud. (Saside vartamine toimub Muhus veel nüüdki ümmarguses lades.) Ümber lademe olid mänguosalised ja nimelt põlvili (A 1, 2, 6), harvem kükili (A 6), „seliti maas ja kummuli“ (A 5) või harkijalu seistes (A 4). Igal mehel oli käes kepp e. pulk, harukorral vits (A 1) või harilik vart (A 4), millega ladet peksti. Et sellega on tahetud imiteerida vartadega rehepeksmist ja ei midagi muud, see on mitmes kirjelduses otseselt nimetatud ega vaja enam lähemaid kommentaare. Et see oli siiski naljategemine ja mitte tõsine töö, siis on varda kui liiga tugeva peksuriista asemele astunud kepid ja pulgad.

Kuid milleks niisugust lavastust üldse tehti? Milles seisab siin nali? Ainult õlgede või saside peksmises poleks ju midagi naljakat. Nähtavasti on peapunkt selles, et seejuures peksti ühtlasi ka inimesi, mitte küll tõsiselt, vaid ainult naljaks. Mõne teisendi järgi peksjad püüdsid lüüa üksteise kätele (A 1) või peksti („rabati“) õled lõpuks pulmaliste kaela laiali (A 4), teisel jälle peksti üksteist kätega ja sasidest tehtud „puntidega“ (A 5). Vastastikusest peksmisest võib olla juttu ka A 3-s. Eriti tähelepanev on aga seletus, et selle mängu juures peksti korrast läbi kõik pulmatüdrukud (A 2) ja peksjateks olid vanad mehed. Selles teisendis antakse huvitav seletus ka nalja tekkimise kohta: see olevat alguse saanud sellest, et „Targa pool“³ olevat kord rehtede ajal niiviisi tüdrukuid pekstud. Sellest siis ka nimetus „Targa rehealune“ (vrd. A 4. ja 6. lõpp). Kuni meil muud seletust pole, väärrib see kindlasti arvestamist ja tundub usutavgi. Targalt on see levinud teistesse Muhu küladesse, arvatavasti juba pulmanaljana.⁴ Lalli külas

³ „Targa“ on enim olnud üks talu, mis hiljem jagatud kolmeks. Praegu kuuluvad need talud Lepiku küla juurde.

⁴ Muhus tuntakse veel teistki pulmanalja, mis seisab pulmaliste peksmises. Selle nimeks on „rattapeks“. Vankrirattast, mille kodarate külge on seotud vitsad või vihad, aetakse

² See eriti suur meeste arv Lehtmetsa k. pulmas saab usutavaks, kui võtame arvesse sealset põlist traditsiooni: kui Lallis või Lehtmetsas vanasti pulmi peetud, siis kõik kahe küla rahvas olnud pulmalised.

on see arendatud mitmeosaliseks (A 4) ja keerukamaks kui mujal. Vist ei tule seda tõlgitseda juhuseks, vaid omamoodi „kunstikavatsusliku“ võttena, et selles Lalli teisendis rehepeksmise üksikud toimingud esinevad vastupidises järjestuses kui tavaliselt. Rukkirehel on harilikult tööde järjekord (ka Muhus): rabamine — vartamine — puistamine, siin pulmanaljas aga: vartamine — puistamine — (puhkamine) — rabamine. Olgu veel lisatud, et muhulastel on olnud muudki pulmanalju, mis on imiteerinud igapäevaseid töid: „Harva võrgu kudumine“, „Laevaankru võtmine“ jt.

„Targa rehealuse“ kui pulmanalja vanuse kohta kuuleme tekstidest, et seda olevat viimati nähtud Nõmmkülas 20 a. eest (A 1), Lehtmetsas viimati u. 50 a. eest (A 2). Mõni teade näib ulatuvat tagasi isegi üle 60 a. (A 4). Ants Lember, taluperemees Lalli külast, kes „Targa rehealust“ olevat esitanud Kessulaiu elanikele (A 3 ja 4), olevat surnud umbes 40 a. eest. Esialgselt saame siis väita, et siin on tegemist võrdlemisi vana pulmanaljaga, mis seesugusel kujul ei näi praegu enam esinevatki. Vanuse kohta saame kaudseid lisatõendusi veel levikust.

Kõik eelkäsiteldud teisendid (A 1—6) põlvnevad rannalähedastest küladest. Teisend A 1 põlvneb õieti Nõmmkülast, mis on Muhu põhjatipus, Lõetsa (A 2), Lalli (A 3—4) ja Võlla (A 5) on idaranniku külasid ning Lahe küla (A 6) asub lõuna-läänes, jällegi mere lähedal. Vahepealseis rohkem sisemaa külates ja Targa talude otseses naabruses „Targa rehealust“ sel kujul enam ei tunta ega mäletata. See on seletatav niimoodi, et „T. reheal.“ kui pulmanali (red. A) on oletatavast tekkimispaigast levinud laiali igasse külge ning jäänud kauemini püsima rannaküladesse peamiselt seetõttu, et see esialgsel tekkimispaigal on varem moest läinud ja unustatud, või on seal saanud populaarseks mõni teine redaktsioon, mille levimisala on väiksem.

puu läbi ja asetatakse harkidele; ratas pannakse kõiest tõmmates pöörlema ja viiakse peksetavad juurde. — Ühe teate järgi olevat Muhus vanasti pulmatüdrukuid pekstud ka „karu“ selja peal. Karuks olnud keegi mees, kel kaks kasukat pahupidi seljas (Lepiku k.).

Saside vartamine Lõetsa külas Sassi talus

28. juulil 1937.

Autor ifoto

Kas A redakts. on võinud edasi areneda tantsuks, sellele ei saa veel lõplikku vastust anda. Ühes teisendis on öeldud, et pillimees istunud mängijate ringi keskel (A 2) ja torupilli kaasmängu kohta on teateid veel teisaltki (A 4). Pilli kaasmäng võis tegevusse tuua ühtlase rütmi ja niimoodi hõlbustada edasiarengut tantsuks. Kuid saside vartamine, nagu see on nähtav esit. pildil, toimub ikka nii, et kõik löövad korraga, samas taktis, ja astuvad korraga edasi. Nii oli üheaegseid rütmilisi liigutusi selles olemas juba ilma pillimängutagi. — Loodetavasti saab viimasele küsimusele anda usutava vastuse edaspidi, kui on kogutud veel uut lisamaterjali.

IV.

Redaktsioon B-st on kasutada 5 teisendit, mis kõik on saadud vanemalt kohalikelt elanikelt, kellest kõige vanem on 88-aastane ja olevat „Targa rehealust“ kirjeldatud kujul näinud oma pulma ajal, mis olnud 68 aastat tagasi. Noorim teadeteandja on 48-aastane taluperemees. Kõige üksikasjalisem kirjeldus on saadud vanalt pillimehelt ja harmoonikameistrilt, 60-aastaselt Andrus Müüripeal'ilt.

Peaaegu kõigi teisendite järgi kujutab redaktsioon B vana meeste pulmatantsu, mida olevat tantsitud enamasti purjuspäi. Seejuures ajaliselt kõige vanem, Või külast põlvnev kirjeldus (B 4) on teistest erinev ja üksiseisev. Selle järgi olevat „Targa rehealust“ tantsinud neli meest, kes hoidnud üksteise kätest kinni, näod ringi keskmee poole. Tantsimist ise loomustatakse: „...joosid risti magu-

dega (üksteise) vasta ja jälle laiali. Rampisid jalgu ja üppasid nagu vare-
sed vastamisi.“ Ennem olevat keskele
kokku tantsinud kaks vastamisiseisvat
tantsijat, siis teised kaks jne., kuni
väsinud. Seda olevat tantsinud nii va-
nad kui noored mehed ja korraga ainult
4 tükki. Pillilugu olnud ka. Teise
teate järgi samast külast (B 5) olevat
seal üks vanamees veel mõne aasta eest
esitanud „Targa rehealust“ talgutel,
kuid teistele talgulistele polevat see
esitis meeldinud ja vanamees jäetud
teinekord kutsumata. Nähtavasti pol-
nud see tants mitte ainult groteskne,
vaid vist juba ebaviisakana tunduv
(kõhtude kokkulöömine), mispärast
selle esitamine ei leidnud heakskiitu.
Peale muu on sellele teisendile (B 4)
siiski karakterised trampimis- ja hüp-
lemissammud, mispärast võime seda
käsitleda koos muude B redakts. tei-
senditega.

Ülejäänud teisendite järgi (B 1—3)
on see tants olnud ringtantsu ise-
loomuga: tantsuosalisi mehi oli vaba
arv ja nad moodustasid ühendatud kä-
tega kinnise ringi. Liiguti kaht pidi,
ennem näoga ja siis seljaga ringi keske-
me poole; on esinenud ka läbipugemist
kahe tantsija ülestõstetud käte alt (B
1—2). Mõnikord on pärast ringi kat-
kestamist ja teisipidi ühendamist teh-
tud juhttantsija eestvedamisel „jonk-
susi“ (vt. joonis), mindud isegi toast
õue ja tulnud tagasi (B 2). Huviära-
tavad on teated sellele tantsule ise-
loomulikest trampimis- ja põru-
tamissammudest: „Mehed kõvasti
jalgega põrutasid — kus oli õhuke
paepõrand, tallati vahel paed puruks...
Nagu obused pahma peal...“
(B 2). Kui torupill mänginud ja mehed
jalgega põrutanud, siis olnud tuba
müra täis et kole (B 3). Trampimine
esinenud just siis, kui tantsijad lii-
kunud suletud ringina, mil ühtlasi hoi-
dutud küürakili ja isegi hüpatud (vrd.
B 2 ja 3). Seepärast nimetatakse seda
raskeks tantsuks. Sel on olnud ka oma
pillilugu, mida on mängitud kas har-
moonikal või torupillil. Tantsu sele-
tamiseks kuuleme väiteid, et see ole-
vat vana Targa teopoiste tants (B 2)
ja Targa küla meeste poolt „välja
mõeldud“ (B 2); need seletused üht-

lasi annavad rahvapärase põhjenduse
tantsu nimetusele — „Targa rehe-
alune“.

Mis puutub levikusse, siis red. B
on tuntud väiksemal alal kui red. A.
Või küla teisendid (B 4—5) on küll
kaugemalt, kuid nagu nägime, oli seal
ka tants ise erinev, ülejäänud teisen-
did (B 1—3) põlvnevad aga võrdlemisi
kitsalt alalt, võiksime ütelda — Tar-
ga talude lähemast ümbrusest. — Mis
puutub vanusesse, siis Või küla ala-
redaktsioon 68 aastaga oleks kõige
vanem. Ülejäänud teisendeist kuule-
me, et tantsu esinemist olevat nähtud
umbes 30—50 a. tagasi. Praegu nii-
sugust „T. rehealust“ enam ei tantsita.

Enne kui selle tantsu kohta teha
nende andmete põhjal esialgsetki lõpp-
otsust, ei saa jätta märkimata, et Mu-
hus on esinenud veel muidki „Targa
rehealuse“ B redaktsiooni meenutavaid
tantse.

Olgu näiteks „Paistu poiste
norutis“. See olnuvat samasugune
meeste ringtants, nagu „T. reheal.“ B
red. ja samuti trampimisega: „Kui siis
lõid ennast küüru ja trampisid, et maa
värises. Mehed tantsisid pulmade peal
— niisama nagu „Targa rehealust“ —
kui pea soe, ja kõrtsis ka. Kui pea
soe, siis põrutamine läks korda. Kis
targa peaga põrutada tahtis! Selles
oli trampimist rohkem kui „Targa
rehealuses“ ja aeglasem oli ka.“ (Lk.
443 (3) < Lepiku k. — Andrus Müüri-
peal, 60 a. v.) Paistu talu on Kallaste
külas, Muhu põhjarannikul. Jutustaja
arvates võis tants nime saanud olla
pilliloo järgi, sest Paistu Mihkel olnud
pillimees. Kuid seda nimetust tunti
siiski mitmes külas, mis Kallastest on
võrdlemisi kaugel. Lahe külas oli
„Paistu poiste norutis“ tuntud nõoka-
misütlusena laisa tantsija kohta.

„Trampimise moodi“ on mõnede se-
letuste järgi tantsitud ka „Järis-
kiutu“ (= „Järise kiutu“), mis on sa-
muti vanu Muhu pulmatantse ega ole
praegu enam tantsitav. Kuid üldise-
malt näib „Järiskiudul“ olnuvat siiski
ka tähtsaid erinevusi: seda olevat tant-
sinud nii mehed kui naised vabas jär-
jestuses, hoidnud üksteist kas keske-
keha, sabadest või õlgadele asetatud
kätega. Viimaks mainitu oleks selle-

Targa rehealune,
tantsitud Soonda k. naiste
poolt Tallinnas 1922.

Foto Vannas

järgi võrreldav Kuusalult põlvneva „sabatantsuga“, mis avaldatud vastilmunud rahvatantsude valimikus (R. Põldmäe ja H. Tampere, Valimik eesti rahvatantse, lk. 69/70).

Kuidas seletada „T. reheal.“ B redaktsioonile iseloomulikku trampimist? Ühes kirjelduses leidub viide, et see tants olevat meenutanud hobuste pahmamist. Kuid meil leidub teateid ka selle kohta, et vanasti olevat inimesed vahel ise rehte pahmanud, olgu siis hobuste puudusel või muil põhjustil. A. W. Hupel kirjutab, et mõnes kohas toimuvat rehe pahmamine inimeste jõul, kes seejuures veel tantsivat ja laulvat (Topogr. Nachrichten II, 1777, lk. 295). Kuid pole päris selge, kas see teade käib eestlaste või lätlaste kohta. Lisaks sellele kõige vanemale teatele leidub õige huvitavaid andmeid inimeste pahmatallamise kohta Eesti Rahva Muuseumi etnograafilistes kirjeldustes. Saaremaal ja Läänemaal näib see paiguti olevat säilinud kuni meie päevini; suuremalt osalt käivad teated siiski mineviku kohta. Kaarmas olevat veel mõne aasta eest inimesed ise pahmanud herneid; Kihelkonnal esinenud inimeste pahmamist harva ja nimelt neil, kel puudunud hobune. Käinas olevat inimesed ise pahmanud lina- ja kanepiseemneid, Emastes vanasti ka ube, herneid ja otri. Noarootsis näib inimjõuline pahmatallamine püsivalt kuni viimse ajani ja olevat toimunud palja jalu. Lääne-Nigulas ja Märjamaal olevat inimesed vanasti pahmast tal-

lanud puukingadega („puuklompidega“), mis mõnikord olnud alt naelutatud.⁵ Muhust kahjuks puuduvad jaatavad teated. Kuidas on pahmatallamine just toimunud, kas sealjuures on esinenud laule ja tantse, selle kohta pole seni veel andmeid kogutud. Kuid on teada, et isegi pintamisel ja vartamisel on vanasti lauldud, et hõlpsamini hoida ühist rütmi, mis tundus tööd kergendavat. — Võtame veel arvesse, et Pärnumaalt on teateid ühest rehepeksmist jälgendavast ja „Rehepeksu“-nimelisest tantsust, mida olevat vahel tantsitud põrandale asetatud rukkivihkudel (E. Noorus 1937, lk. 255). Vist pahmamist jälgendades? Üksikasjalisem kirjeldus kahjuks puudub.

Neile, kuigi mõnes suhtes veel puudulikele andmeile toetudes võime siiski kujutella, et ka Muhu „Targa rehealuse“ B redaktsioon oma põrutamissammude ja nendega kaasuva küürutamisega võib tõesti jälgendada rehepeksmist, nimelt pahmamist. See võiks heal juhul olla järelkaja muistsest tantsust, kui selliste tantsude kunagist esinemist läheb edaspidi korda usutavamalt tõestada. Mõned B redaktsioonis esinevad ringtantsudele omased võtted, nagu käte alt läbimine ja nn. „jonksud“ võiksid olla hilisemaid laene ringtantsudest.

V.

„Targa rehealuse“ kui naiste ringtantsu, mida iseloomustavad erilised

⁵ Vt. ERM, KV. 7 ja ERM-i peakatal. nr. 11678.

„Targa rehealune“, tantsitud Muhus, Soonda k.
Paali t. õuel 11. juulil 1937. *Autori foto*

kummardused, on U. Toomi 1933. a. üles kirjutanud Leena Väärtnõu'lt, 79-aastaselt vanalt taluperenaiselt Muhu-Suure vallast Soonda külast. See tantsukirjeldus on juba kaks korda avaldatud „Eesti Nooruses“ ja nüüd pisut lihtsustatud kujul ka „Eesti rahvatantsude valimikus“, lk. 73–74. Nii pole siinkohal enam tarvidust hakata seda lähemalt refereerima.

Möödunud suvel Muhus töötades ja muuseas ka „Targa rehealuse“ kohta teateid pärides, pole ma siiski kahjuks saanud ainsatki niisugust teisendit, mida saaks paigutada C redaktsiooni alla, lisaks U. Toomi tuntud tekstile. Olin ka L. Väärtnõu jutul. Ta oli nõus demonstreerima mulle „Targa rehealust“ ja rahvamänge. See demonstratsioon tuli teiste naiste ja neide kaasabil ka toime sealsamas talu õuel, kuid siis esitati „Targa reheal.“ tavalise Muhu ringtantsuna (vt. pilt). See võis tuleneda teiste osavõtjate oskamatustest, kuid ennem siiski arusaamiste erinevusest: teiste käsitusel „Targa rehealune“ pidi olemagi tavaline ringtants ilma kummardusteta!

Kui sealsamas hiljem, pärast demonstratsiooni tegin veel kirjapanekuid, läks „T. reheal.“ puhul vaidlemiseks. Peremees naabertalust eitas kategooriliselt võimalust, et see oleks kunagi olnud naiste tants. Tema teada olid seda tantsinud ikka ainult mehed. Tema teisend on mul esitatud B 3 all.

Hilisemal külastusel jälle sellest L. Väärtnõuga juttu tehes sain temalt järgmise seletuse: Vanasti olevat „Targa rehealust“ tantsides pandud „pahna“ (põhku) ringi keskele. Tantsijaid olnud vähemalt 6–7. Mõnikord tant-

sinud ainult naised, kuid pulmas harilikult segamini. „Muidu (pulmas) es sünnigi teha, kui pole mehi seas mette.“ Käeliigutuste kohta nimetas, et kui seistud tihedas ringis, siis vasem käsi olnud eespoolse tantsija kaenla all ja paremaga vehitud (üles-alla), samal ajal küürutades. Vanasti olevat ses tantsus ka tugevasti trambitud, vastavalt pilliloole. Et õieti mõista tantsus esinevaid liigutusi, pangem tähele Leena Väärtnõu sõnu: „Te teate isegi rehepeksu — mis uudist seal oo? mis sa seal ikka teha suad? See muidu üks tembutegemine. Kui laed löödud, akatse sasse peksma, siis kõik annavad pihta ja käivad ringi“ (vrd. pilt lk 7).

Selle järgi ei peaks jääma mingit kahtlust, et „Targa rehealune“ ka L. Väärtnõu redaktsioonis on tahtnud jäljendada rehepeksmist ja ei midagi muud. Et see imiteerib just vartamist, oleks see red. A-le (kui võimalikule alglahtele) isegi lähemal kui red. B. Kuid siin tuleb võtta arvesse, et Soonda k. naised on seda tantsu juba enne U. Toomi kirjeldust tantsinud mitte kätega vehkides, vaid kummardustega, nagu nähtub ühest Vannase fotost a-st 1922. Seda võiksime pidada Soonda küla hiliseks lokaalredaktsiooniks. On võimalik, et sellele on teatavat mõju avaldanud esinemised Tallinnas „Estonia“ laval aa. 1922 ja 1929, kus muhulaste esitisi on korraldajate poolt mõnevõrra viimistletud ja korrigeeritud.

Et aga „Targa rehealusest“ on saanud „targa rehealune“, see on võinud sugeneda Muhu kohanimede mittetundmisest. Targa ja Soonda vahet on ju ainult paar kilomeetrit. Muhus mäletatakse veel mitmeid teisigi tantse, mis on samuti ühenduses paiganime-dega: Järise kiut, Paistu poiste norutis, Mustjala pukk jne.

VI.

Kui nüüd vaadelda viimasesse rühma — D redaktsiooni — paigutatud teisendeid, siis leiame siit väga vähe jälgi „Targa rehealusest“ kui eri tantsust; ennem on siin tegemist ainult nime ülekandega. Põhitantsuks on küllap olnud Muhus üldtuntud ringitants e. ringitants, mida on paiguti nimetatud veel kõverikuks,

ringivaltseriks jne. Lihtsamal kujul on selles esinenud vist ainult ringlemist (vahetus- või valsisammudega), ennem ühtpidi ja pärast teistpidi⁶; käte alt pugemised, jonksud jne. tunduvad hili- semate elementidena. Et ringtantsud on Muhus esinenud ka pulmakommetes kuni hilise ajani ja et väga üldiselt võib kuulda kinnitusi, et vanasti tuntud Muhus üldse ainult ringtantse, siis on põhjust pidada neid kuuluvaks Mu- hu vanemasse tantsuvarasse. Kui nüüd hiljem, nagu võime oletada, „Targa rehealuse“ nimetus sai Muhus võrdle- misi populaarseks, siis pole imestada, et seda on vahel üle kantud ka üld- tuntud ringtantsule. Uus nimi on aga mõnikord võinud siiski põhjustada ka mõningaid vähemaid erijooni, nagu küürutamist (D 2) või koomilise ele- mendina istmiku õõritamist (D 3).

Nagu moesõnad ikka, nii on „Targa rehealune“ saanud veel uuemaidki tä- hendusvarjundeid. Targa taludes kuul- sin ühelt plikalt, et tantsuõhtuil vahel hüütavat: „Nüüd tuleb „Targa rehe- alune“!“ Kuid see tähendavat ainult tantsu algust, alaku see mistahes tantsuga.

Kõinastu saarel nimetas üks jutus- taja „Targa rehealuse tegemiseks“ ring- tantsus esinevaid pöördeid ja käte alt pugemist. Sealsamas oli aga kutsutud „Targa rehealuseks“ ka üht Muhu poissi, kes oli pidevalt käinud ehal saare tüdrukute juures.

VII.

Kui meil mõnest rahvamängust või -tantsust on kasutada ainult üks üles- kirjutus, siis pole hõlpus mõistatada, mida selline esitis võiks tähendada ja kuidas see võiks olla arenenud. Kui on aga kasutada rohkem teiseid, siis juba nende isekeskis võrdlemine näitab võimalikke arengusuundi ning seletamisvõimalusi.

„Targa rehealuse“ puhul on esialg- sest analüüsist selgunud, et siin nähta- vasti kõige vanemaks tuleb pidada sel- le esinemist pulmanaljana (red. A), mis imiteerib rehepeksmist (vartamist).

⁶ Vrd. „Muhu kõverik“, Valimik e. rahvat., lk. 72–73. Selles esinev jalakannale vaata- mine on aga kindlasti hilisem lisandus.

Ringivaltser, tantsitud Kõinastu saarel 1. aug. 1937. Tantsides lauldi „Tint-tint-tint tilerille“ jne. Pildistatud momendil, kui tantsijate ring on katkesta- tud, et seda vastupäeva uuesti kokku võtta.

Autori foto

Et osa teiseis esinevad peksjatena just vanad mehed ja et vahel on peks- tud järjekorras kõiki pulmatüdrukuid (A 2), siis on mõeldav, et selline peks- mine on algselt võinud lähtuda mõnest usukombest ning alles hiljem muutu- nud naljatembuks. Loodetavasti võib edaspidine kogumistöö tuua juurde veel uut materjali, mis pärast meil pole tarvis selle kombe või nalja seleta- misel ette rutata.

„Targa rehealune“ kui rahvatants esineb kõige vanemal kujul meeste pulmatantsuna (red. B), millele on eriti iseloomustavad trampimis- e. põ- rutamissammud ja küürutamine. Kuigi seda esitades ei tooda põrandale õlgi, tundub tants sellisel kujul siiski jäl- jendavat rehepeksmist, nimelt jalga- dega pahmamist, mida saartel ja Läänemaal on esinenud veel üsna hil- juti. Seniste ülestähenduste järgi pole veel päris selge selle tantsu vahekord eelnimetatud pulmanaljaga. Inimeste pahmataallamisel esinenud tantse tuleb meil alles hakata koguma. Ei saa täiesti eitada võimalust, et B redaktsioon võiks olla tekkinud ka ringtantsudest lähtu- des, kusjuures ta erijooned võisid ku- juneda pulmanaljalt üle võetud nime- tuse mõjul.

Samuti „Targa rehealune“ kui naiste ringtants kummardustega (red. C) oleks üksikasjalisemalt analüüsitav alles uue lisamaterjali najal. Kahtlust pole aga selles, et seegi redaktsioon oma pea- elementides imiteerib rehepeksmist (vartamist). Soonda naiste „Targa re- healune on tõenäoliselt arenenud eel- misest meestetantsust (red. B); kuid

naised on selle raske trampimistantsu muutnud kergemaks ja naiselikumaks. — Redaktsioon D näol on meil tegemist kõige hilisema arenguastmega, kus „Targa rehealune“ moesõnana levib teistesse tüüpidesse ja saab uusi tähendusvarjundeid.

Et sageli ka ühe redaktsiooni alla koondatud teisendid sisaldavad paljusid erinevusi, seda pean tingituks asjaolust, et pulm pakub soodsaid võimalusi improvisatsioonideks. Seal sooja peaga ja lõbusas meeleolus kaldutakse hõlpsasti teisendustesse ja lisandustesse, mis algkuju võivad muuta üsna kiiresti. Selleks võiksime pulmanaljade ja -tantsude repertuaarist esitada muidki näiteid peale „Targa rehealuse“.

Muhus on tuntud ka „tõrretantsu“ nimelist pulmatantsu, mille kõik teisendid on üksteisest samuti väga eri-

nevad. Kuid just selles rohkes teisen- damises ja alalises ümberkujundamises näemegi rahva omaloomingut, mille jälgimine ja uurimine on küllaltki huvipakkuv.

Mõnelt poolt on tehtud oletusi, nagu võiks „Targa rehealuse“ kui rahvatantsu (eriti red. C) vanust hinnata kolmesajale aastale. Kuid selleks puuduvad veel objektiivsed andmed. Rahvamälestused red. A ja B kohta ulatuvad ainult kuni 70 aastani. Ja redaktsioon C tundub kindlasti noorem kui need eelmised.

Nüüdsel rahvatantsude uuestielustamise ajajärgul tuleb jätkata tantsukirjelduste ja muude asjassepuutuvate materjalide kogumist. Kui igast vanast tantsust oleks usaldatavaid kirjeldusi rohkel arvul, alles siis oleks võimalik neid õigesti mõista ja interpreteerida.

ERA II 200,486 (37) < Hanka < Mubus
Hassu v.
Kuke K.

Ennenaviste tantsiti' targa rehes-
aleest mõisa rehes, siis kui vili'
peustud oli. (Andmed Mubus, seda
tantsu tantsinid näised.)

vt. Linda Mäsuula
saadeti, ERA - le
7. X 1938.